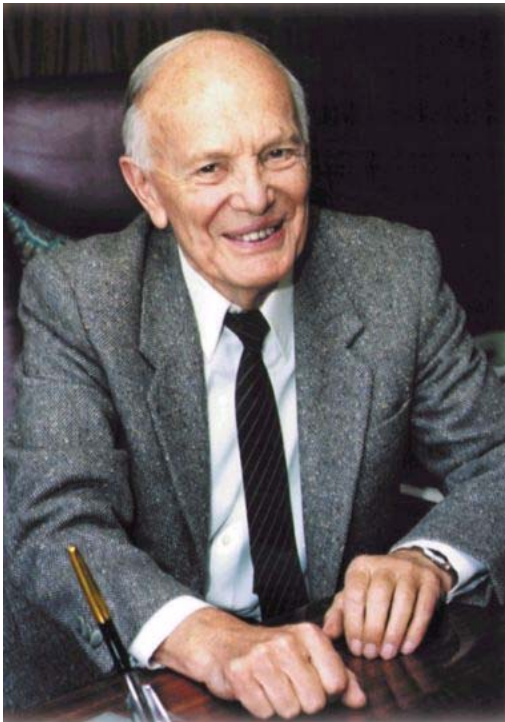

ХРОНІКА

**ВЕЛИКИЙ УЧЕНИЙ, ІНЖЕНЕР,
ГРОМАДЯНИН**
(до 90-річчя від дня народження
Президента Національної академії наук України
Б. С. Патона)

27 листопада 2008 року українська наукова спільнота, весь український народ, учені та інженери країн СНД і багатьох країн світу відзначатимуть два визначні ювілеї: 90-річчя Національної академії наук України та 90-річчя її сьомого Президента – Бориса Євгеновича Патона.

Дуже просто довести, що від прислів'я, нібито природа відпочиває на дітях видатних людей, родинний ланцюжок чотирьох поколінь Патонів не залишає навіть цурки. Достатньо перерахувати лише титули головних осіб цієї династії: О.П. Патон – консул Росії у Франції, його син Є.О. Патон – віце-президент АН УРСР, син Євгена Оскаровича – сьомий Президент АН УРСР та перший Президент Національної академії наук України, академік Б.Є. Патон, його дочка Євгенія Борисівна – член-кореспондент НАН України, щоб зрозуміти

ти – це завзята праця природи, помножена на хист та повсякденну працю кожного з членів тепер уже всесвітньо відомої родини. Новаторський дух, творчі та людські риси Є.О. Патона повною мірою успадкував його син – Борис Євгенович Патон, котрий ось уже більше півстоліття очолює Інститут електрозварювання, створений батьком.

У 1941 році Борис Євгенович закінчив Київський політехнічний інститут (КПІ), свою інженерну діяльність розпочав на заводі “Красное Сормово” (м. Горький, нині Нижній Новгород), уже в дні війни був переведений до Інституту електрозварювання, який з метою безпосереднього виробництва танків було евакуйовано до Нижнього Тагіла та розміщено на території Уральського вагонобудівного заводу. Для 23-річного Бориса Патона роки перебування Інституту в заводських умовах стали великою школою життя і праці.

Борис, за освітою інженер-електрик, під час війни власноруч формував джгути дротів, монтував та налагоджував апаратуру, паяв наконечники до зварювальних кабелів, на власних плечах носив до місця монтажу все необхідне обладнання та устаткування. Згадуючи ті часи, Євген Оскарович Патон в чудовій та надзвичайно змістовній книзі “Спогади” пише: “Якось, зігнувшись у три погібелі під металевим “бубликом” дротів, Борис увійшов до цеху, звалив свій вантаж біля зварювального апарата і взявся за перервану перед цим роботу”. Захопившись, не помітив, що поряд зупинився якийсь військовий. “Борисе! От так зустріч!”, – вигукнув той, – Що ти тут робиш?” Перед Борисом стояв його товариш по КПІ, а тепер – слухач танкової Академії, який приїхав туди на практику.

“Працюю науковим співробітником в Інституті електрозварювання, – розсміявся Борис, – У нас усі так працюють. На своєму горбі поєднуємо науку з практикою”. І вже серйозно додав: “Без цього зараз не можна. Треба вміти діяти і головою, і руками. Ось коли так з’їси з заводським народом пуд солі, дізнаєшся, що йому від науки потрібно”.

Отаким був Борис Євгенович у роки війни, таким залишається і нині – серйозним і жартівливим, стриманим і веселим, суворим і бадьорим. Очоливши у 1953 році Інститут електрозварювання, він організував і розгорнув широкий спектр досліджень, що стали основою для створення та широкого застосування багатьох сучасних способів зварювання і споріднених технологій. Вагомим результатом вивчення явищ і процесів, які виникають при проходженні електричного стру-

ХРОНІКА

му через різні середовища, була розробка нового перспективного способу електрошлакового зварювання, що, наприклад, дало можливість колишньому СРСР, за відсутності вкрай необхідного пресового обладнання надвисокої потужності, на превелике здивування Заходу серійно виготовляти танки нових поколінь.

Почалося патентування розробок та продаж ліцензій, часто з поставкою обладнання та матеріалів до розвинених країн, включаючи США, ФРН, Францію, Канаду, Велику Британію, Японію, в яких і нині визнається пріоритетна позиція Інституту електрозварювання в галузі контактного зварювання, електронно-променевого, електрошлакового та плазмово-дугового технологій. Інститут став полігоном для відпрацювання організаційних нововведень, коліскою унікальної науково-інженерної школи.

З повною відповідальністю можу сказати, що за двадцять років досить тісної співпраці з Б.Є. Патоним жодного разу не виникло навіть підозри щодо розгубленості чи невпевненості його як керівника. Більш того, він завжди був генератором ключових ідей, а наради скликав і думаю, що і зараз скликає, насамперед, з метою “обкатки” власних думок та водночас збереження тієї самої демократії. Всі рішення, що приймалися на нарадах, надходили до групи контролю, фіксувалися на комп’ютерах, не залишаючи у виконавців жодного шансу на те, що доручення може бути забуто і не виконано. Була відпрацьована система поетапного контролю за виконанням з нагадуванням за тиждень до контрольного терміну. Таким був стиль патонівського керівництва. Крім безпосередньої ефективності такої системи роботи, вона була прекрасною школою зростання керівних кадрів, головним було лише бажання навчатися.

Безперечно, активна наукова, інженерна й організаційна діяльність Бориса Євгеновича в Інституті електрозварювання великою мірою сприяли тому, що коли прийшов час обійняти в Академії наук високу президентську посаду, він був добре підготовлений для виконання складних і різноманітних обов’язків Президента. Я був свідком того, в якій формі і якими методами йому вдавалося надзвичайно швидко, оперативним й ефективно вирішувати всі організаційні питання. Організаторський геній Бориса Євгеновича, на мій погляд, виявлявся в його глибокому усвідомленні істини, що в Академії не може бути більш і менш важливих наук, інститутів, напрямів. Пріоритет Борис Євгенович Патон шукав і шукає лише там і тоді, коли, за скромних чи мізерних матеріально-фінансових можливостей, він вимушений визначитися і прийняти рішення, якому науковому напрямку в конкретних умовах і часі слід віддати перевагу. А те, що в Академії потрібно рівномірно і постійно розвивати ботаніку, теоретичну фізику, археологію, астрономію, мовознавство та інші напрями фундаментальної науки є для нашого Президента аксіомою.

Уже в перші два десятиліття свого президентства Борис Євгенович сприяв створенню і розвитку біологічних інститутів у галузях молекулярної біології, вірусології, кріобіології і кріомедицини, онкології, експериментальної патології, морської гідробіології, інтродукції і акліматизації, а пізніше – клітинної біології, генетичної інженерії, екології тощо. Президент багато зробив для будівництва нових корпусів для Інститутів фізіології ім. О.О. Богомольця, молекулярної біології і генетики та інших. Більшість біологічних інститутів одержали нові приміщення, що їх раніше займали інші установи Академії, для яких теж були побудовані нові лабораторні корпуси. У багатьох біологічних інститутах почали виходити у світ нові журнали.

Борису Євгеновичу Патону належить заслуга створення і будівництва Національного науково-природничого музею, Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка, Донецького і Криворізького ботанічних садів НАН України.

Уже впродовж перших років своєї діяльності в Президії Академії наук України Борис Євгенович відвідав практично всі академічні інститути, ознайомився з їх науковими напрямами, оснащенням, кадрами, приміщеннями, умовами праці. Він не задовольняється будь-чим, а завжди дуже високо піднімає планку вимог, але не є педантом, а скоріше людиною широкої душі. Про це свідчать і його завжди зосереджений, іронічний погляд, і тепла та поблажлива усмішка. Хочу також підкреслити, що мені завжди імponує і подобається стиль і манера Президента у спілкуванні з людьми, яку б посаду вони не займали. Видатний учений, талановитий інженер, геніальний організатор науки і виробництва, мудра, порядна, з колосальним авторитетом людина, досвідчений і вишуканий дипломат, доброзичливий і уважний до кожного, Борис Євгенович Патон благотворно впливає на співробітників, для яких він завжди є прикладом у науці і житті. Він наполягав і напо-

ХРОНІКА

лягає, щоб і в Академії в цілому, і в кожному Відділенні чи інституті керівники й організатори уважно підходили до визначення першочерговості і своєчасності посилення уваги до новітніх і пріоритетних напрямів науки.

Борис Євгенович 55 років свого життя виступає в нашому суспільстві у двох іпостасях. Однак основним його заняттям була і залишається творча наукова діяльність. Про успішність останньої свідчать його фундаментальні монографії і статті. Але є ще не менш масштабна діяльність – організаційна, тобто директорська і президентська. Мій власний досвід багаторічної праці в Академії наук показує, що найбільш рідкісним талантом є талант організатора науки. Талановитих вчених в Академії багато. А ось талановитих організаторів дуже мало. Навіть в Президії НАН України.

Б.Є. Патону, як нікому іншому в історії АН України, завдяки хисту, досконалому знанню всіх питань, здатності до взаємодії, передбаченню соціальних, політичних та партійних викликів, вдалося з філігранною точністю вписати механізми існування, функціонування та розвитку автономної, майже незалежної структури, такої, як Академія, всередину авторитарного диктаторського режиму, яким в усі часи існування був СРСР.

Переконаний, що організаційну сферу науки не можна вважати менш важливою, ніж саму науку. На превеликий жаль, ці два напрями діяльності майже ніколи не поєднуються в одній людині. Іншими словами, не об'єднуються такі два різних таланти, якщо вони рівнозначно великі за своїми масштабами. В радянській науці я знаю лише три приклади – це Патон, Келдиш і Корольов. Але ці винятки тільки підтверджують правило.

Організаційні можливості і здібності Бориса Євгеновича, на мій погляд, є визначальними, коли ми хочемо чітко і об'єктивно оцінити справжні досягнення і Інституту електрозварювання, і усієї НАН України. Ще Євген Оскарович Патон, віце-президент Академії наук говорив: “Відверто кажучи, потрібно визнати, що деякі дослідницькі установи Академії пропрацювали свій вік вхолосту: люди чимось займалися, щось писали, видавали, підтримували видимість кипучого наукового життя, а за всім цим ховалася порожнеча, нікчемність і надуманість занять”.

Енергія, вимогливість, уміння оперативно і жорстко контролювати виконання дорученої справи, глибоке почуття відповідальності – ці найважливіші якості керівника–організатора притаманні Борису Євгеновичу Патону. Саме вони забезпечили величезні досягнення нашої Академії і її високий сучасний авторитет. Ясна річ, в Академії і зараз є установи, які працюють, за визначенням Є.О. Патона, “вхолосту”. Я впевнений, що тільки наслідування нинішніми керівниками Президії НАН та її інститутів методів і засобів організації наукової діяльності, притаманних найяскравішим за всю історію Академії організаторам науки Є.О. і Б.Є. Патонам, дозволить нинішньому поколінню організаторів науки подолати невдачі і помилки, що звичайно були і нині є в нашій Академії, і здійснити мрії та надії старшого покоління щодо успішного розвитку і процвітання Академії на багато років.

Переконаний, систему наукового керівництва і повсякденної науково-організаційної роботи Є.О. і Б.Є. Патонів слід глибоко вивчити і забезпечити її застосування всім творчим колективам НАН України, щоб досягти максимальної й ефективної самовіддачі академічних інститутів і самої Академії. Такий підхід до творчого доробку династії Патонів допоможе нам бути впевненими, що НАН України зустрине своє століття новими епохальними звершеннями.

Династія Патонів гідно увінчана прижиттєвою славою – від найвищого звання держави до премій, орденів, медалей. Здається, що наші найвидатніші сучасники цілком благополучні, улюбленці долі і властей, минулих і нинішніх. Між іншим, це не зовсім так. Я знаю, що чимало людей так і думає, навіть не підозрюючи, що Борис Євгенович Патон, як і його батько, неодноразово долав перешкоди, штучні бар'єри, борючись з чиновниками проти зневажливого ставлення до науки, за шанобливі, толерантні і уважні стосунки між ученими і владою.

На превеликий жаль, думки, ідеї, знання і досвід сьомого Президента Академії – сильного, мудрого, небайдужого – нинішні керівники держави не використовують належним чином. Мені б дуже хотілося побачити, як хтось з перших трьох осіб нашої держави, або кожен з них час від часу в неформальній обстановці зустрічалися б з Б.Є. Патонам задля проведення двох-трьох годин в цікавих, а головне, надзвичайно корисних для них і країни в цілому бесідах. Адже Борису Євгено-

ХРОНІКА

вичу притаманне глибоке, ґрунтовне і змістовне державне мислення. Його мозок і неперевершена пам'ять містять величезні знання в численних галузях природознавства, суспільствознавства і взагалі всього життя суспільства. То як же можна не скористатися наявністю в країні гігантської постаті Патона?!

На мою думку, велич Патона як Людини і Громадянина ще й у тому, що він зумів не тільки зберегти наукову спадщину України, але й примножити, збагатити і стати її надійним і єдиним хранителем.

Високоповажний, близький, дорогий і рідний усім науковцям України Борисе Євгеновичу! Дай Боже Вам і далі творити разом з Вашими соратниками і побратимами велику справу поступу науки! Хай кожен день Ваша душа сповнюється гармонією, серце радістю, чергова мить життя радує своєю неповторністю, а сонячне проміння, сім'я і друзі щедро наділяють Вас енергією довголіття.

©2008 р. К. М. Ситник